

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Een bundel intense duisternis

Bespreking van

James S. Grotstein (2007). *A beam of intense darkness — Wilfred Bion's legacy to psychoanalysis*. Londen: Karnac.
ISBN 978 1 85575 448 5, 382 pp., £ 29,99

PIETER NIERS

«Bij het verrichten van een analyse moeten men iets dat juist door de lichtschittering eromheen onzichtbaar blijft daaruit laten oplichten door het te omgeven met een bundel van intense duisternis.»

Deze zin (vertaling: PN) uit een brief van Freud aan Lou Andreas-Salomé las Bion — zeer tegen zijn gewoonte — aan het eind van een analyse-uur voor aan James Grotstein. Deze was zes jaar bij hem in analyse in de jaren zeventig, toen Bion in Californië woonde. In zijn recent verschenen boek *A beam of intense darkness* neemt Grotstein deze zinsnede als rode draad voor zijn weergave van Bions werk en diens erfenis aan de psychoanalyse. Het «kunstmatig verblinden van zichzelf» hangt direct samen met Bions vermaard geworden motto voor de analytische «to abandon memory and desire». Omdat deze berusten op zintuiglijke ervaring belemmeren zij volgens Bion de toegang tot het ervaren van psychische kwaliteiten die slechts toegankelijk kunnen worden middels een geestesgesteldheid die hij kenschetst als: «[...] «faith» — faith that there is an ultimate reality and truth — the unknown, unknowable, «formless infinite», en aanduidt met het symbool O (Bion 1970, p. 32).

Grotstein positioneert Bion ondubbelzinnig als «transcendentalist», en hij wil vooral laten uitkomen hoe het denken van Bion telkens weer georiënteerd is op «O», reminiscent aan Kants «Ding an sich» en Plato's leer van de absolute Idee. Hiermee

biedt zijn boek ook een reflectie op filosofische en wetenschapstheoretische vragen. Grotstein is hierbij echter meer stellend dan bevragend, en de superioriteit die hij ongemotiveerd toekent aan dit transcendentisme staat op sommige plaatsen een onbevengene lezing in de weg, bijvoorbeeld in de gelijkstelling van Bion aan een Prometheus die het vuur van de goden stal en aan de mensheid bracht. Daar staat tegenover dat het ook leidt tot interessante gezichtspunten, bijvoorbeeld waar hij de verhouding van transcendentisme tot het positivisme van Freud en Klein psychoanalytisch benadert, en dan schrijft: «If Bion's theory of O is correct, then it just may be that Freud's and Klein's episteme constitutes an inadvertent manic defence against the primacy (first cause) of uncertainty and the Absolute Truth about Ultimate Reality» (p. 114; p. 121). Door de vooropgezette keuze Bions denken uiteen te zetten vanuit dit transcendentisme gaat er onvermijdelijk iets verloren van de bijzondere ervaring van het lezen van Bion zelf. Ik denk dan aan de manier waarop Bion zijn transcendente positie laat voortvloeden uit zijn altijd klinisch gerelateerde beschouwingen, en uit de ervaring van het analytische uur. Of aan de directe, in bepaald opzicht confronterende, manier waarop hij uitlegt waarom «memory and desire» onverenigbaar zijn met een analytische attitude, die bestaat uit het kunnen verdragen van een «zero (null) state» (ofwel een ongesatureerde innerlijke mentale toestand). Langs die weg deed Bion immers een ontdekking als «attacks on linking» of van projectieve identificatie als «the emotional rewarding experience [of the patient] [...] to put bad feelings into me and leave them there long enough for them to be modified by their sojourn in my psyche» (Bion 1967, p. 92).

Grotstein ziet Bion als een revolutionaire vernieuwer van de psychoanalyse, die deze in een volkomen nieuw perspectief plaatst. Het verschil met Freud en Klein betreft volgens hem de aard en de inhoud van het onbewuste, dat door Bion niet zou

worden gezien als driftmatig bepaald, maar berustend op ‘Absolute Truth about Ultimate Reality’. In deze samenhang moet weerstand dan niet — alleen — meer gezien worden als voortkomend uit angst/schuld/schaamte voor verdrongen driftmatige zaken, maar als angst voor een onverdraaglijke waarheid omtrent zichzelf. De analysant is zó bang bepaalde dingen over zichzelf te denken, laat staan uit te spreken, dat er een ander, de analyticus, nodig is om dit voor hem te doen. Grotstein vat dit gecondenseerd samen als: ‘The truth of the matter is that I cannot face the truth, because I know the truth all too well, having not been sufficiently shielded from it, and I know the limitations of my inner resources (my alpha-function) to deal with it — and that’s the truth’ (p. 296). Min of meer in samenhang hiermee postuleerde Grotstein al eerder (2004) het bestaan van een ‘waarheidsdrift’. Voor de gemiddelde lezer zal het niet gemakkelijk zijn deze bespiegelingen op waarde te schatten omdat zij losgemaakt zijn uit de context van de klinische praktijk en verzelfstandigd worden tot abstracte theoretische concepten waarvan niet altijd meer zichtbaar is waarnaar zij verwijzen. En dat gebeurt nogal eens in dit boek, terwijl Bion er juist op uit was te voorkomen dat zijn theorie het karakter zou krijgen van een ‘exercise in the manipulation of abstractions’ (Bion 1970, p. 87), en er zeer op aandrang zijn werk te begrijpen vanuit de ervaring van het analytische uur. Daar staat echter tegenover dat Grotstein ook royaal gebruik maakt van citaten en passages uit Bions werk, en zich daarbij beperkt heeft tot diens basisteksten over psychoanalyse verschenen tussen 1962 en 1970. Dat maakt het mogelijk om gedeelten van het boek ook tekstverklarend te lezen, en dat alleen al maakt het boek een waardevolle bijdrage voor het begrijpen van Bion. Het boek bevat ook hoofdstukken waarin Grotstein put uit zijn indrukken van Bion als mens en als analyticus. Herkenbaar aan een haast militaire tred, in zijn voorkomen altijd imponerend en ontzag inboezemend,

in het contact variërend van afstandelijk tot zeer belangstellend, maar altijd gedoseerd. En geestig, zoals hij na zeer lovende woorden van een inleider zijn lezing begon met: ‘I can hardly wait to hear what I have to say.’ Als analyticus was Bion zeer strikt in het hanteren van de setting, maar, misschien tegen alle verwachting in, dermate actief en uitvoerig in zijn duidingen dat Grotstein zich afvraagt waar hij de tijd vond ‘to abandon memory and desire’.

Ten slotte één uitspraak die Grotstein optekende uit de mond van Bion, en die mijns inziens op een heel praktische wijze weergeeft waar het hem om te doen was: ‘The analyst must be listening to himself listening to the patiënt.’

Literatuur

- BION, W. R. (1970). *Attention and interpretation*. Karnac Books (1984).
 BION, W. R. (1967). *Second thoughts*. Karnac Books (1984).

Het raadsel van de religie

Bespreking van

Jaap van Belzen (2007). *Psychologie en het raadsel van de religie — Beschouwingen bij een eeuw godsdienstpsychologie in Nederland*. Amsterdam: Boom, ISBN 978 90 8506 466 4, 448 pp., € 37,50

HARRY STROEKEN

Psychologie en het raadsel van de religie geeft een overzicht van de ontwikkeling van de godsdienstpsychologie, dat begint met Freuds *Dwanghandelingen en godsdienst-oefeningen* (1907) en eindigt met vragen als: indien sommige mensen het bezoek aan popconcerten of voetbalwedstrijden al beschouwen als functioneel equivalent van het bijwonen van religieuze bijeenkomsten, wat is dan voor de betrokkene het